

KULTUR & NÖJE

KULTURHISTORIA

Kulturhistorisk raritet väcks till liv

STENKULLEN: Efter hundra års verksamhet stoppades maskineriet i Hillefors grynkvarn 1987. Under många år har entusiaster jobbat för att få kvarnen att snurra igen och nu ser de slutet på den komplexa renoveringen. Samtidigt sker andra satsningar, starten av yogaklasser ska följas upp av fler aktiviteter i den kulturhistoriska miljön.

Det är en byggnad präglad av en rik historia som ligger på en sluttning bredvid den slingrande Såveån. 1888 startades ett sågverk och vid sekelskiftet började man att mala havregryn, den verksamhet som kvarnen är mest känd för i dag. Men utan den driftiga och envisa grynaren Axel Fridolf Johansson hade kvarnen sannolikt blivit kortlivad och bortglömd. Inom loppet av fem år fick den byggas upp på nytt två gånger på grund av bränder. Efter den andra branden 1909 ersattes träfasaden av tegel.

Industrin växte och så småningom ledde bland annat andra världskriget till några gynnsamma år, då Sverige var isolerat från omvärlden och landets egna resurser av spannmål och andra odlade produkter blev extra viktiga. Men svårare tider skulle komma. På 80-talet gick verksamheten på knäna i den tuffa konkurrensen från större kvarnar och 1986 kom dödsstöten.

– Då blev ångpannan utdömd, den höll inte för trycket. Jag gjorde en film om den sista körningen hösten 1987, berättar Rolf Svensson.

Filmaren blev så intresserad av platsens kulturhistoria att han senare gick med i föreningen Hillefors Grynkvarns Museiförening, som redan några år efter nedläggningen inledde arbetet med renoveringen. Men bland annat på grund av de höga kostnaderna har processen gått långsamt. Med hjälp av pengar från Riksantikvarieämbetet och många ideella arbetstimmar har man ändå tagit små steg framåt, och för tioåret är sedan placerades de två turbinerna i så kallade elektrolysbädd för att få bort det tjocka lagret med rost. Ären har gått utan att tur-

binerna monterats på plats, men nu har arbetet intensifierats och dagen närmar sig när kvarnen börjar snurra igen. Frågan om exakt när detta kommer att ske får dock ett diffust svar:

– Snart, säger Rolf, innan han preciserar sig något. – Jag tror att vi kan provköra i höst, vi hoppas på det, och att vi kan skala havregryn under nästa år.

Än återstår en del detaljer i turbinhuset och kvarnrännan. Jobbet kanske inte är lika tufft som när kvarnarbetarna fick knäna på 50-kilos havresäckar, men medlemmarna i föreningen sliter hårt för att få kvarnen i körbart skick igen. En vit svamp som vuxit upp ur en murken bjälke vittnar om att den gamla kvarnen ännu har ålderskrämpor som måste åtgärdas.

– Tror du det går att äta den där, skojar Hans Wessman, som arbetar med att ersätta flera uttjänta bjälkar i turbinhuset.

” Jag tror att vi kan provköra i höst, vi hoppas på det, och att vi kan skala havregryn under nästa år.

Rolf Svensson

Att renoveringen tagit lång tid är lätt att förstå när Rolf engagerat guidar runt och berättar om havregryns väg genom ett stort nätverk av rör och maskiner. Han visar bland annat den stora turbinens axel, som alltid drivits av remmar.

– På grund av dålig ekonomi hade man inte råd att bygga om den till eldrift, vilket man vanligtvis gjorde. Och det var tur för oss, det är därför kvarnen är unik, säger Rolf Svensson.

Kvarnen väcks till liv på mer än ett sätt. Sedan i höstas leder Cecilia Ringedal och Annelie Hagman yogaklasser

i byggnaden. Formerade som en solfjäder ligger yogamatör utplacerade på trägolvet där havregrynen tidigare låg och torkade. Även de beskriver miljön som unik.

– Det är avskalat vackert i all sin enkelhet och det är precis vad yoga står för. Det förhöjer hela upplevelsen av yoga, säger Cecilia, som även haft sin vigsel i kvarnen.

Annelie förklarar att yoga upplevs med alla sinnen och tittar ut genom fönstret på det forsnade vattnet som brusar i ån.

– Man kommer snabbt ner i varv och känner ett lugn här, du kan lättare släppa på spänningar i kroppen när miljön är rofylld och harmonisk, säger hon.

Genom bygget av en ramp och en dörr ska yogasalen få sin egen ingång och inte minst ser duon fram emot installationen av en luftvärmepump som kommer att möjliggöra yoga även vintertid.

Två kvarndagar per år och enstaka arrangemang utgjorde verksamheten innan Cecilias och Annelies intåg. Ambitionen är att nyttja kvarnen i betydligt större utsträckning och både Rolf och Cecilia tillhör en nystartad evenemangsgrupp.

– Gotaloden går precis utanför, vi ser möjligheter att ta in fler yogainstruktörer, det går att hitta på hur mycket som helst här, säger Cecilia.

Bland annat diskuterar man en satsning på utställningar i samarbete med Nås konsthantverk, men i nuläget är det mer än en dyr, komplicerad renovering som sätter käppar i hjulen.

– Corona har bromsat planerna, men vi kommer att komma igång mer, säger Rolf.

Fotnot: Hillefors grynkvarn har sommaröppet alla söndagar i juli. På grund av covid-19 är rundvandringarna ersatta med en ljudguide via en app i mobilen. Den 12-13 september är kvarnen öppen i samband med kulturarsdagarna, då är det öppet hus och guidning även för konst- och musikevenemang samt yogaworkshops.

Daniel Elfvelin
daniel.elfvelin@lerumstidning.se

Renoveringen är både tidskrävande och dyr, men medlemmarna i Hillefors Grynkvarns Museiförening jobbar tålmodigt vidare. Här byter Karl Eriksson, Hans Wessman och Ingemar Rahm ut bjälkar i turbinhuset.

Rolf Svensson berättar om "hjärtat av kvarnen", slungskalaren där tas skalet bort från kornen som blir havregryn. Han har både gjort film om kvarnen och skrivit en bok tillsammans med fru Helena Svensson.

I höstas startade Cecilia Ringedal (t v) och Annelie Hagman (t h) yogaklasser i kvarnen. De leder klasser i Mediyoga (medicinsk yoga) och ska utöka med gravidyoga. Cecilia leder även klasser i barn- och familjeyoga och ska utöka verksamheten med ungdomsyoga.

HILLEFORS GRYNKVARN

1888: Andreas Andersson köper marken och installerar ett vattenhjul med vilket han börjar driva ett sågverk.

1896: Vattenhjulet ersätts av en turbin, som är i drift under hela kvarnens produktionsid och är en av de äldsta i landet.

1899: Axel Fridolf Johansson (1877-1954) köper in sig i verksamheten. Han blir den förste av kvarnens tre grynare. Han följs senare av Olof Hillefors (1905-1984) och Bengt Hillefors (1942-2011).

1900: Vid sekelskiftet kommer kvarnverksamheten igång. Bönderna som bodde i Lerum och andra socknar som Stora Lundby, Skallsjö, Hemsjö, Odenäs, Angered, Bergum och Värgråda kör till kvarnen för att mala havre.

1904: En dödsolycka inträffar när ångpannan blir överhettad. Eldaren Karl August Johansson skäller sina händer och ansikte när han försöker stänga säkerhetsventilerna och avlider av skadorna.

1905: Kvarnen, som bestod av en träbyggnad, brinner och byggs åter upp i trä.

1909: Kvarnen brinner en andra gång och byggs den här gången upp i tegel.

1923: Det är en stor översvämning i Såveån. Dammen och bron vid Hillefors rasar delvis, man bygger om både dammen och bron och får en högre fallhöjd än tidigare.

1929: Den västra flygeln i tre våningar byggs.

1940: Den östra flygeln byggs.

1947: Kraftstationen byggs och ersätter likströmssgeneratoren som tidigare gav kvarnen el.

1985: Hillefors Grynkvarns Museiförening bildas.

1987: Verksamheten läggs ner. Kvarnens ångpanna har dömts ut och man överlever inte konkurrensen från de större kvarnarna.

1988: Lerums kommun tar över kvarnen och arrenderar ut den till Hillefors Grynkvarns Museiförening.

Källa: De tre grynarna – historien om Hillefors grynkvarn från 1888 till 1988, bok skriven av Rolf och Helena Svensson

Det fanns en tid när bönderna valfärdade till Hillefors grynkvarn för att mala. I höst är förhoppningen att få kvarnen att snurra igen, i så fall för första gången på 33 år.

Bilder: Daniel Elfvelin